

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства освіта розглядається як важливий фактор становлення й розвитку особистості. Специфіка професійної діяльності вчителя історії потребує формування критичного мислення у процесі його фахової підготовки. Критерієм оцінки навчальної діяльності здобувачів освіти є не тільки обсяг навчального матеріалу, що залишається в пам'яті, а й вміння аналізувати, узагальнювати, використовувати знання в нестандартних ситуаціях; вміння ефективно вирішувати різноманітні проблеми, оцінювати освітній процес в динаміці; вміння самостійно здобувати знання, вести пошуково-дослідницьку роботу. Виходячи з цих концептуальних положень, постало завдання оптимізації освітнього процесу, впровадження нових технологій навчання, спрямованих на формування життєвих та предметних компетентностей.

Актуальність проблеми розвитку критичного мислення майбутніх вчителів історії зумовлена тим, що сучасне життя вимагає інтелектуально розвиненої особистості, яка здатна швидко адаптуватися до професійної діяльності, вміє знаходити оптимальні шляхи вирішення професійних і соціальних завдань у будь-яких ситуаціях. Сучасний здобувач освіти повинен вміти логічно опрацьовувати інформацію, систематизувати та узагальнювати фактичний матеріал, ставити інформацію під сумнів. Це зумовлює потребу обґрунтування й розроблення дидактичних інструментів формування критичного мислення у навчанні майбутніх фахівців. Зазначене обумовлює мету та завдання даної статті.

Аналіз досліджень. Теоретико-методологічні засади розвитку критичного мислення обґрунтовано в працях Ш. Амонашвілі, П. Блонського, В. Курилів, В. Крутецького, І. Лернера, С. Рубінштейна, С. Терно, О. Тягло, Д. Халперн та ін. Розробці питань фахової підготовки педагогів присвячені

дослідження багатьох вітчизняних науковців, серед яких В. Андрущенко, В. Бондарь, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, В. Кремень, В. Луговий, О. Сухомлинська та ін. Суттєві ознаки інтерактивних технологій навчання обґрунтували І. Дичківська, О. Комар, В. Лашук, В. Мельник, Л. Пироженко, О. Пометун, В. Шарко та ін. Розвивальний аспект інтерактивного навчання охарактеризували К. Баханов, О. Мокрогуз, О. Старинська, В. Сутковий та ін.

Мета статті: розкрити дидактичні можливості інтерактивних технологій навчання у формуванні критичного мислення здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз освітніх документів дозволяє зробити висновок про те, що особистісно зорієнтована спрямованість є однією із загальних тенденцій розвитку освіти в Україні. У нормативно-правових документах з питань освіти визнається необхідність змін у вітчизняному освітньому просторі на засадах компетентнісного підходу. Тому, на нашу думку, головна мета освітнього процесу – розвиток різноманітних форм мислення студентів, їхніх творчих здібностей, соціально-адаптаційних можливостей. За таких обставин результатом навчання в закладах освіти є не тільки засвоєння певної суми знань (фактів, понять, зв'язків, законів, закономірностей), а й формування власних суджень, вмінь критично мислити, аргументувати власну точку зору, робити обґрунтовані висновки, творчо використовувати знання на практиці, оцінювати явища й тенденції суспільного розвитку.

На нашу думку, вагомим чинником розвитку критичного мислення у здобувачів освіти є організація інтерактивних технологій навчання. Аналіз й узагальнення психолого-педагогічної та методичної літератури дає підстави зробити висновок, що основною метою інтерактивного навчання є розвиток пізнавальних умінь та навичок учнів, розвиток критичного мислення.

У сучасній педагогічній літературі й досі не існує уніфікованих визначень поняття інтерактивного навчання, але, узагальнюючи наукові розвідки, можна зробити висновок, що «інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану

мету: створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність...» [2, с. 7].

Інтерактивний – здатний до активної взаємодії (*від англ. inter – взаємний, act – діяти*). Поняття інтерактивне навчання досить багатоаспектне, але ми вважаємо за доцільне розгляд інтерактивних технологій навчання як «... співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють» [2, с. 7].

У нашому дослідженні виходимо із позицій, що «критичне мислення – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та зважених рішень стосовно довіри до будь якого твердження: чи мусимо ми його сприйняти, чи відкинути або відкласти, а також ступінь упевненості, з яким ми це робимо» [3, с. 6].

Аналіз наукової літератури дає підстави виділити суттєві ознаки критичного мислення: вміння аналізувати інформацію, зібрану з різних джерел; робити логічні висновки та давати оцінку фактам; аргументовано доводити свою точку зору та толерантно ставитися до чужої; розглядати проблеми з різних точок зору та порівнювати різні позиції; виділяти головну думку; приймати обґрунтовані рішення.

Історія як предмет має надзвичайно важливу роль у формуванні критичного мислення. Історичні знання розвивають здатність сприймати та аналізувати інформацію критично і відповідально, через діалог, через пошук історичних доказів та свідчень, через обговорення. Для підготовки учителя історії важливе значення мають такі дисципліни, як «Історія та загальнотеоретичні основи педагогіки», «Актуальні проблеми педагогіки», «Дидактика», «Музейна педагогіка» та ін. Робочими програмами навчальних дисциплін передбачено проведення практичних занять з використанням інтерактивних технологій навчання.

На нашу думку, процес формування критичного мислення вимагає застосування різних методів, засобів, прийомів, форм навчання. Найбільш

продуктивними, за нашими спостереженнями, є інтерактивні технології навчання. На практичних заняттях перед викладачем стоїть завдання: організувати інтерактивне середовище, яке б сприяло розвитку критичного мислення, реалізації творчого потенціалу майбутніх вчителів. Студентам пропонується виконати конкретні комплексні завдання. Наприклад, при вивченні теми «Педагогіка – наука про виховання», яка містить велику кількість нових для студентів категорій педагогіки, застосовуються технології кооперативного та колективно-групового навчання. Здобувачі освіти отримують можливість поміркувати, обмінятися ідеями, озвучити свої думки щодо базових понять та категорій педагогіки. Студенти отримують конкретне завдання: здійснити категорійний аналіз базових понять та категорій педагогіки. Одержавши інструкції від викладача, студенти об'єднуються в мікрогрупи та виконують завдання: охарактеризувати різноманітні підходи до визначення категорій педагогіки. На основі аналізу понять «виховання», «навчання», «розвиток» необхідно: виділити основні категорійні ознаки кожного з понять, окреслити підходи різних авторів у визначенні кожного з цих понять, проаналізувати відмінності кожної групи понять.

Здобувачі освіти, працюючи в групі, повинні усвідомлювати взаємозалежність між учасниками групи, налагодити творче спілкування, чітко розуміти власну роль і відчувати відповідальність за результат спільної взаємодії. Викладач спостерігає, керує роботою групи, але не втручається в процес. Він створює сприятливу атмосферу, коли здобувачі освіти мають змогу здобувати знання з різних джерел інформації, пропонувати й приймати різноманітні ідеї. Роль викладача полягає у наступному: визначення цілей та результатів навчання, добір відповідного навчального матеріалу, визначення критеріїв оцінки певного виду діяльності та оцінювання роботи студентів, стимулювання процесу діяльності, організація обговорення та узагальнення навчального матеріалу.

Таким чином, науково-педагогічний працівник заохочує активну участь студентів у навчальному процесі, контролює рівень ефективності практичного заняття.

При вивченні теми «Методи науково-педагогічного дослідження» застосовуємо інтерактивну вправу «Ажурна пилка». Враховуючи той факт, що у структурі методології педагогіки виокремлюють чотири рівні: філософський, загальнонауковий, конкретнонауковий, технологічний, ми об'єднуємо студентів у чотири мікрогрупи та групу експертів. Перша група здійснює аналіз й обґрунтування підходів щодо філософського рівня методології, друга досліджує загальнонауковий рівень методології, третя – конкретнонауковий, четверта – технологічний. Інтерактивна вправа передбачає пошук інформації з різноманітних джерел та виконання певних розумових операцій (порівняння, узагальнення, аналіз, синтез, виділення головної думки тощо). Таким чином, здобувачі освіти відпрацьовують уміння самостійно здобувати знання, аналізувати інформацію, робити висновки. По завершенні роботи кожна група звітує і записує на дошці результати дослідження. Після проведеної роботи результати обговорюються, а група експертів узагальнює напрацювання всіх груп.

Ефективними виявилися інтерактивні вправи «Метод ПРЕС» та «Незакінчене речення» для формування таких важливих компонентів критичного мислення, як здатність створення різних варіантів вирішення завдання, обговорення передбачуваних результатів. Інтерактивна вправа «Метод ПРЕС» допомагає студентам упорядкувати власні думки, у стислій формі висловити власну позицію, надає алгоритм дій щодо вирішення проблемних ситуацій.

Для вирішення навчально-методичних завдань практичного заняття з теми «Форми навчання в сучасній школі» студентам пропонується імітація професійних ситуацій щодо використання різноманітних форм організації навчання, моделювання уроків різних типів. Варто зазначити, що робота проводиться у мікрогрупах. Завдання: змодельуйте фрагмент уроку з подальшим обговоренням. Алгоритм дій: критичне опрацювання шкільної навчальної програми з історії для вибору теми уроку (тема має відповідати навчальній програмі з предмету); обґрунтування теми й мети уроку з урахуванням принципів навчання; вивчення психолого-педагогічної,

історичної, методичної літератури; обґрунтування відповідних методів та засобів навчання; з'ясування особливостей педагогічної взаємодії; проведення навчального заняття (фрагменту); обговорення, узагальнення, висновки.

Розвитку комунікативних навичок критичного мислення сприяє інтерактивна вправа «Мозковий штурм», коли викладач створює проблемну ситуацію, формулює проблему, а студенти пропонують шляхи вирішення даної проблеми. Проведення інтерактивної вправи необхідно починати з постановки конкретного дискусійного питання. Тобто такого, яке не має однозначної відповіді і допускає різні варіанти вирішення. Наприклад: якщо керуватися принципами диференціації та індивідуалізації навчання, то якими способами їх можна реалізувати під час уроку? Всі висунуті ідеї записуються на дошці, а потім обговорюються. У центрі уваги має бути ймовірний перебіг подій: Що було б можливим за тим чи іншим варіантом дій? Що могло відбутися, якби...? Протягом усієї роботи науково-педагогічний працівник тримає в полі зору три основних моменти: усі вислови студентів мають бути у руслі обговорюваної теми; час, якого слід дотримуватися, щоб встигнути досягти визначеної мети практичного заняття; підсумки, які треба підбити, аби не втратити сенс інтерактивної вправи.

Висновки. Таким чином, у процесі ознайомлення з інтерактивними вправами студенти усвідомлюють, що саме така модель навчання дозволяє оптимально реалізувати педагогічні завдання щодо розвитку критичного мислення. Майбутні педагоги вчать організовувати інтерактивну діяльність, диференційоване навчання, створювати проблемні ситуації, відпрацьовують уміння організації групової навчальної діяльності тощо.

На нашу думку, визначальною педагогічною умовою формування критичного мислення майбутніх учителів історії є створення інтерактивного освітнього середовища, організація активної педагогічної взаємодії між викладачем та студентами, коли основою здобуття педагогічних знань повинно бути виконання різноманітних інтелектуальних дій, таких як: доведення, абстрагування, узагальнення, виділення головної думки тощо. Створюючи

інтерактивне середовище в закладах вищої освіти, ми сприяємо формуванню студента як суб'єкта майбутньої професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України від 05.09.2017 р. «Про освіту» URL: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145 - 19](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19)

2. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник. Київ, 2004. 192 с.

3. Терно С. О. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта, 2009. 268 с.

4. Тягло О.В. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) : посіб. для вчителя. Запоріжжя: Вид-во Запорізького національного університету. 2011. 105 с.